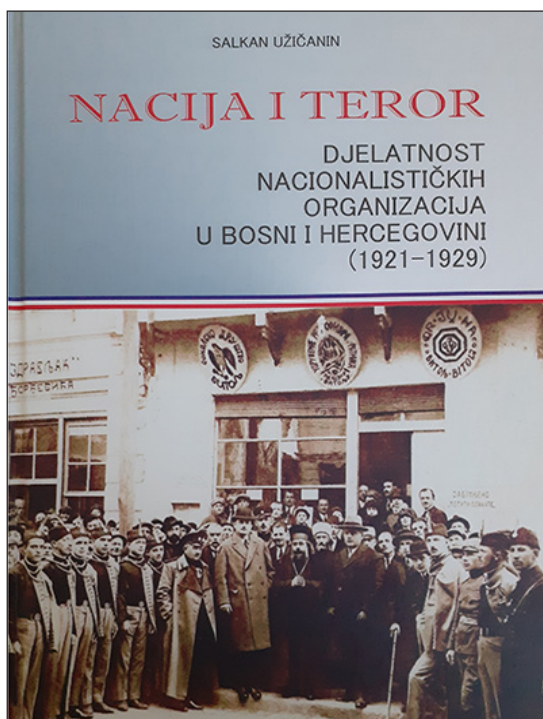

SALKAN UŽIČANIN, NACIJA I TEROR: DJELATNOST NACIONALISTIČKIH ORGANIZACIJA U BOSNI I HERCEGOVINI (1921- 1929), TUZLA, 2019, STR. 582.

U Tuzli je 2019. godine iz štampe izašla knjiga provokativnog i privlačnog naslova *Nacija i teror: djelatnost nacionalističkih organizacija u Bosni i Hercegovini (1921-1929)*. Autor knjige je istaknuti historičar i dugogodišnji saradnik Odsjeka za historiju u Tuzli, dr. Salkan Užičanin, a izdavači su Društvo historičara Tuzla i Akademija društveno-humanističkih nauka Tuzla. Recenzenti knjige su ugledni historičari prof. dr. Adnan Jahić i prof. dr. Adnan Velagić. Knjiga je napisana na bosanskom jeziku u osam poglavlja na ukupno 582 stranice.

i današnje nacionalne problematike u Bosni i Hercegovini. Razlog za to je jednostavan – suština nacionalnih ideja i programa i težište

Knjiga ima zanimljiv i privlačan naslov posebno u vrijeme sve glasnijeg i sve manje suptilnijeg ispoljavanja nacionalnih, ali i nacionalističkih ideja i programa u i oko Bosne i Hercegovine. Ona se vremenski odnosi na jedan relativno kratak, ali veoma buran period bosanskohercegovačke historije. Bez obzira na skoro jedno stoljeće razmaka između tog i današnjeg vremena, ova knjiga može biti veoma dobra osnova za razumijevanje i tadašnje

njihovog djelovanja skoro su identični danas i prije nešto manje od jednog stoljeća.

Autor se, dakle, u ovoj knjizi bavi nacionalističkim organizacijama koje su djelovale u Bosni i Hercegovini u tzv. vidovdanskom periodu, tj. periodu od usvajanja Ustava Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca iz 1921. godine do uvođenja diktature početkom 1929. godine, kada između ostalih, i nacionalističke organizacije službeno prestaju sa radom i djelovanjem. Prema tome, sadržaj knjige je veoma interesantan, budući da je najveći dio pitanja, koja se ovdje predstavljaju, do sada bio manje ili površno poznat u historijskoj nauci i historiografiji Bosne i Hercegovine.

Organizacije o kojima je riječ su Organizacija jugoslavenskih nacionalista (Orjuna), Hrvatska narodna omladina (Hanao), Srpska nacionalna omladina (Srnao) i Muslimanska omladina „Osman Đikić“. Autor je u knjizi svakoj od navedenih organizacija posvetio po jedno poglavlje i metodološki ih jednoobrazno istražio i predstavio, tako da svako poglavlje govori o osnivanju organizacija, njihovoj mreži rasprostranjenosti, unutrašnjem uređenju, članstvu, sredstvima i metodama djelovanja, izvorima finansiranja i njihovim ideologijama. Opravdavajući pojam *terror* u nazivu knjige, autor je jedno poglavlje veoma detaljno posvetio međusobnim obračunima organizacija, koji su uključivali i terorističke aktivnosti – zastrašivanje, nasilno ponašanje u izbornim procesima, planiranje i provođenje napada na pojedince i grupe, bombaški napadi, pa čak i ubistva.

Prvo poglavlje odnosi se na Organizaciju jugoslavenskih nacionalista. Autor je ovdje predstavio informacije o osnivanju ove organizacije, ličnostima i tijelima koja su u tome učestvovala i aktima na temelju kojih je organizacija osnovana. Predstavljeno je, također, osnivanje organaka Orjune u južnoslavenskim oblastima, odnosno oblasnih odbora u Splitu, Sarajevu, Zagrebu, Beogradu, Novom Sadu, Ljubljani, Mariboru i Skoplju, tj. u skoro svim južnoslavenskim zemljama. Autor je objasnio gdje su bila žarišta djelovanja Orjune, te razloga zašto ova organizacija nije stekla širu podršku u Srbiji. On je dalje govorio o djelovanju i rasprostranjenosti organizacije na prostoru Bosne i Hercegovine, njihovoj političkoj i ideološkoj pripadnosti, te rukovodećim ličnostima.

Autor je potom obradio pitanje unutrašnjeg uređenja ove organizacije, navodeći da je ona bila izrazito centralistički ustrojena sa Glavnim odborom kao rukovodećim tijelom, u čiji su sastav ulazili Direktorijum, te delegati iz oblasnih odbora, Narodne odbrane, Udruženja četnika i prijestolničke sekcije u Beogradu. Nakon toga slijedi dio poglavlja u kojem je autor predstavio članstvo organizacije, navodeći da su članovi organizacije uglavnom bili političke pristalice Narodne radikalne stranke, Demokratske stranke i Saveza zemljoradnika, i to različitih socijalnih pozadina: učenici, radnici, trgovački pomoćnici, šegrti, seljaci i manji broj studenata. Ovdje je također rasvijetlio i politička i filozofska shvatanja članova Orjune, njihove ideale i vrijednosti kojima su se vodili, uniformu i oznake koje su nosili i drugo po čemu su bili prepoznatljivi. Kao neizbježan segment postojanja i djelovanja, razumljivo, autor je predstavio i izvore i načine finansiranja organizacije. Na osnovu predstavljenih podataka, može se vidjeti da je organizacija dolazila do novca na različite načine, i to putem vlastitih izvora, donacijama od strane privatnih lica iz zemlje i inostranstva, te prisilnim uzimanjem novca u nekim gradovima i oblastima, pretežno od lokalnog njemačkog i jevrejskog stanovništva.

Posebno značajan dio ovog poglavlja odnosi se na ideologiju Organizacije jugoslavenskih nacionalista. Autor je ovdje, na temelju arhivske građe, štampe i literature, detaljno rasvijetlio i predstavio ideološka stajališta ove organizacije, ističući da njena ideologija nije bila jedinstvena niti stabilna, te da se mijenjala u skladu sa aktuelnim političkim dešavanjima. Cilj koji je Orjuna sama sebi postavila je, ipak, bio uvijek isti – ostvarenje integralnog jugoslavenskog nacionalizma na temeljima jedinstvene jugoslavenske nacije, na osnovu čega je ona, kako je i autor istakao, bila ideološki bliska Demokratskoj stranci Svetozara Pribićevića.

Drugo poglavlje knjige odnosi se na Hrvatsku nacionalnu omladinu (Hanao). I ovu organizaciju autor je metodološki obradio slično kao i Orjunu. Odmah na početku razjasnio je da su u suštini postojale dvije organizacije Hanao-a: akademska i građanska. Akademska je bila manja, ograničena uglavnom na krug zagrebačkog univerziteta i neke gradske sredine, skoro bez ikakvog uticaja na

selu. Mnogo značajnija bila je građanska organizacija, čiji je nastanak i karakter autor lijepo razjasnio i predstavio. Zatim dolazi dio posvećen unutrašnjem uređenju ove hrvatske organizacije, gdje je navedeno da se Hanao u teritorijalnom smislu sastojala od Vrhovne župe zagrebačke i pokrajinskih župa, a u organizacionom smislu od Velikog vijeća, župnih stolova i članova župe. Za razliku od Orjune, autor je naveo da je Hanao bila mnogo manje centralistički uređena, budući da su pokrajinske župe imale autonomiju u svim poslovima koji su se odnosili na određenu župu.

Autor je potom predstavio članstvo organizacije, koje je bilo slične socijalne pozadine kao i kod Orjune, ali se razlikovalo po vjeroispovijesti i nacionalnosti, tj. ovdje je riječ pretežno katolicima i manjem broju muslimana. U političkom smislu, autor je kao pristalice Hanao-a naveo one koji su podržavali hrvatske stranke (HTS, HSS, HZ i HSP), s tom razlikom u odnosu na Orjuna da navedene stranke nisu pružale onakvu vrstu pomoći kakvu su od srpskih i jugoslavenskih stranaka dobijale Orjuna i Srnao. To ipak, prema autorovom zaključku, Hanao-u nije bilo prepreka da u svoj opis djelovanja uključi i pružanje fizičke zaštite političkim skupovima stranaka okupljenih u Hrvatskom bloku. O finansiranju organizacije autor je napisao nešto manje, ističući nedostatak sačuvanih i zabilježenih podataka kao osnovni problem. Na osnovu dostupnih podataka vidi se da se i ova organizacija finansirala putem vlastitih prihoda i od dobrovoljnih priloga od strane privatnih lica i hrvatskih političkih stranaka, naročito HSS-a.

I ovo poglavlje autor je završio sa ideologijom organizacije o kojoj je riječ. Istakao je da je Hanao ispoljavala radikalni hrvatski nacionalizam zasnovan na mladohrvatstvu, odnosno frankovačkoj ideologiji. Također je naveo da je Hanao bila na neki način ekspozitura vodećih hrvatskih stranaka tog vremena, što je sasvim razumljivo s obzirom na srodnost njihovog ideološkog usmjerenja.

U trećem poglavlju knjige autor je na isti način predstavio i treću veliku nacionalističku organizaciju – Srnao, odnosno Srpsku nacionalnu organizaciju. Najprije je rasvijetlio okolnosti i razloge osnivanja ove organizacije, navodeći raskol između radikala i demokrata kao jedan od osnovnih uzroka. Donoseći podatke iz

izvora i posebno štampe onog vremena, autor je predstavio i druge razloge osnivanja organizacije, kao što su pojava i jačanje hrvatskog, mađarskog i jugoslavenskog nacionalizma, zatim politička koalicija Hrvata, Slovenaca i Bošnjaka, pa čak i samo postojanje nacionalnih manjina, što je sve išlo na štetu, kako su osnivači organizacije smatrali, srpskog imena i tradicije. Rasvjetljavajući osnivanje organizacije i širenje njene mreže u Bosni i Hercegovini, autor je posebno istakao ulogu sreskog odbora „Petar Kočić“ u Sarajevu, koji je služio kao glavni štab za širenje srpske nacionalne misli u Bosni i Hercegovini, sa prvenstvenim zadatkom da, navodeći riječi samih aktera, Sarajevo i Bosnu i Hercegovinu očuva srpskim.

I ovu nacionalističku organizaciju autor je ocijenio kao centralistički uređenu iznutra, sa Vrhovnom upravom kao glavnim tijelom, ispod kojih su se nalazili oblasni i sreski odbori. I u ovom slučaju je članstvo organizacije u političko-ideološkom smislu odgovaralo jednoj od vodećih stranaka. Ovdje je riječ o Narodnoj radikalnoj stranci, sa kojom je Srnao bila ideološki najbliža i sa kojom je, prema zaključcima autora, usko sarađivala. Članovi Srnao-a bili su uglavnom studenti, a organizacija je najjača bila na prostoru Bosne i Hercegovine. Autor je tu činjenicu objasnio jednostavnom potrebom ove organizacije da se na bosanskohercegovačkom prostoru, tada još uvijek nacionalno neodređenom, bori protiv hrvatskog i jugoslavenskog nacionalizma. Govoreći o članstvu u Srnao-u, autor je posebnu pažnju posvetio i militantnim odredima poznatim kao četnici. Zbog ideološke srodnosti, vodstvo organizacije je aktivno radilo na osnivanju ili ujedinjenju sa pojedinim srpskim četničkim odredima. Između ostalih autor navodi odred četnika „Miloš Obilić“, Udruženje srpskih četnika „Petar Mrkonjić“ i Udruženje srpskih četnika „Za Kralja i Otadžbinu“. Osim njihovog osnivanja i opisa djelatnosti, autor je u ovom dijelu predstavio i njihovu vizuelnu pojavu – uniforme, oznake, parole i zastave, proprativši to odgovarajućim fotografijama.

Način finansiranja ove organizacije bio je sličan ranije navedenim organizacijama, tj. iz vlastitih prihoda do kojih je organizacija dolazila uplatom članarina i drugim aktivnostima. Međutim, autor je kao glavni izvor finansiranja Srnao-a naveo radikalsku vladu, po

čemu se ova organizacija razlikovala u odnosu na Orjuna-u i Hanao. Potkrepljujući tu tvrdnju, autor je naveo nekoliko izvora, odnosno primjera vladinog javnog i tajnog finansiranja ove organizacije. On je također naveo i primjere privatnog dobrovoljnog finansiranja organizacije od strane srpskih trgovaca i crkvenih opština.

Završni dio i ovog poglavlja posvećen je ideologiji organizacije o kojoj je riječ. Bez ustručavanja autor je ideologiju Srnao-a ocijenio kao velikosrpski nacionalizam u njegovoj najgrubljoj formi, a potom na temelju niza arhivskih izvora i tadašnje štampe iznio dokaze svoju tvrdnju. Ovdje je donio veliki broj odlomaka iz srpske nacionalističke štampe, iz kojih se vrlo jasno može donijeti zaključak o ideologiji ove organizacije. Pojedini citati su jednako skandalozni za današnje, kao što su bili i za tadašnje doba, i kao takvi su veoma korisni za bolje razumijevanje velikosrpske ideologije i tradicionalnog srpskog nacionalizma. Neke fraze i shvatanja koja su srpski nacionalisti iskazivali tada, izvorno ili sa manjim izmjenama opstale su i do našeg vremena. U pogledu državnog uređenja, Srnao je beskompromisno stajala na ideji Velike Srbije, strogo unitaristički i centralistički uređene, za šta je autor također iznio veći broj izvora koji to potvrđuju.

U narednom poglavlju autor je donio veliki broj primjera terorističkog djelovanja nacionalističkih organizacija i njihovih međusobnih obračuna. U tome su prednjačile dvije najaktivnije i najnasilnije organizacije – Orjuna i Srnao. Nasilne aktivnosti uključivale su prijetnje, zastrašivanja i fizičke, čak i bombaške napade na one koji su smatrani protivnicima. Sve te primjere, koje je autor pojedinačno predstavio i objasnio, propratio je reakcijama javnosti, aktivnostima vlade na njihovom suzbijanju i promjenama političkih prilika. Tako je ukazao na slabljenje uticaja Hanao-a i njegov faktički silazak sa političke scene, te veoma važnu promjenu u ulozi „branioca režima“, koja je sa Orjuna-e prešla na Srnao. U takvom razvoju događaja ispratio je i slabljenje samog Srnao-a i njegov faktički raspad u jeku krize koja je dovela do suspenzije Ustava 1929. godine. Između ostalih zanimljivih podnaslova u ovom poglavlju, posebno interesantan može biti dio u kojem je autor donio pregršt podataka na temu prijepora i rasprava među nacionalističkim organizacijama oko pitanja „čija je Bosna?“. Zanimljivi i veoma vrijedni podaci koji

su ovdje predstavljeni mogu biti od velike pomoći za razumijevanje suštine problema srpskog i hrvatskog svojanja Bosne. Tada je to bilo jednog od gorućih pitanja, a u manjoj ili većoj mjeri aktuelno je i danas, skoro jedno stoljeće poslije.

Peto, sadržajno nešto manje poglavlje posvećeno je jednoj organizaciji koja je okupljala dio bosanskohercegovačkih muslimana, a poznata je kao Muslimanska omladina „Osman Đikić“. Indikativan je sam naziv ove organizacije, „Osman Đikić“, kojega je autor ocijenio kao osvjedočenog srpskog nacionalistu. Na taj način organizacija je željela da ukaže na prosrpski stav u pitanjima nacionalnog identiteta bosanskih muslimana i uređenja države. Autor je objasnio razloge i način nastanka organizacije, ističući da je značajnu ulogu igrala radikalska vlada, pa čak i kralj Aleksandar lično, te posebno vodstvo Srnao-a. Autor je to potkrijepio nizom podataka iz arhivskih dokumenata i srpskih nacionalističkih listova, na osnovu kojih se vidi koliko podrške su srpski nacionalisti davali ovoj organizaciji u cilju širenja svijesti o srpskom nacionalnom identitetu kod bosanskohercegovačkih muslimana. Također je predstavio i način širenja ovog muslimanskog omladinskog pokreta na štetu lokalnih odbora Jugoslavenske muslimanske organizacije. Autor je objasnio i sastav članstva organizacije „Osman Đikić“, ističući da se tu radilo o prosrpski orjentisanim muslimanima. U jednom dijelu poglavlja autor je objasnio i odnos *đikinovaca* prema JMO-u, te uzroke slabljenja i nestanka organizacije, posebno nakon pucnjave i fizičkog obračuna prilikom jednog skupa JMO-a u Sarajevu. Također, u jednom kratkom poglavlju on je predstavio način na koji su faktički ugašene sve nacionalističke organizacije nakon uspostavljanja diktature kralja Aleksandra. Prvobitno su Orjuna i Srnao, kako je autor istakao, „*zbog jedinstva države i naroda*“ i „*kosovskog zaveta*“ prihvatile diktaturu i pozvale svoje članstvo da isto učine, zbog čega im je dozvoljen nastavak rada. No, nedugo nakon toga zabranjen je rad svih nacionalističkih organizacija, izvršene su racije u njihovim uredima i zaplijenjena je zatečena imovina. Na temelju arhivske građe autor je kao formalno-pravne razloge za to naveo da su organizacije miješanjem u politička kretanja prekršile vlastita pravila, pa su shodno tome morale biti zabranjene i raspuštene.

U pisanju ove knjige autor je koristio veliki broj izvora, što se može vidjeti u popisu izvora i literature, kao i po broju podložnih napomena, kojih je ukupno 2026. U neobjavljenu arhivsku građu ulazi šest fondova Arhiva Bosne i Hercegovine u Sarajevu, tri fonda i tri zbirke Arhiva Jugoslavije u Beogradu, jedna zbirka Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu, tri fonda Arhiva Republike Srpske u Banjoj Luci, tri fonda Arhiva Unsko-sanskog kantona u Bihaću, jedna zbirka Arhiva Hercegovačko-neretvanskog kantona u Mostaru, jedan fond i jedna zbirka Arhiva Tuzlanskog kantona u Tuzli. Osim toga, tu je i sedamnaest jedinica objavljene građe i veliki broj časopisa i listova iz Sarajeva, Mostara, Banje Luke, Beograda, Novog Sada, Kragujevca, Zagreba, Splita, Varaždina, Šibenika, Slavenskog Broda, Ljubljane i Praga. Uz to, autor je koristio devedeset i devet knjiga i sedamdeset i četiri studije i članka.

Na kraja ovog prikaza treba reći da sadržaj knjige prije svega u potpunosti opravdava naslov *Nacija i teror*, jer se iz sadržaja može vidjeti koliko su terorističke aktivnosti bile značajan faktor djelovanja ovih organizacija u borbi za nacionalno-političku prevlast u tadašnjoj južnoslavenskoj državi, a posebno u Bosni i Hercegovini, gdje je pitanje nacionalne pripadnosti bilo najaktuelnije. Autor se potrudio da brojnim primjerima potkrijepi svoje tvrdnje, počevši od samog naslova. Metodološki jednoobrazan pristup u obradi svih nacionalističkih organizacija omogućava pravilno sagledavanje problematike i nudi mogućnost usporedbe nacionalističkih organizacija u pitanjima kao što su razlozi osnivanja, izvori i načini finansiranja, politička i socijalna pozadina članstva i posebno ideologija.

Iako su nacionalističke organizacije bile sporedni faktor u dnevno-političkom životu Kraljevine SHS dvadesetih godina prošlog stoljeća, vrlo je važno razumjeti ovu problematiku, jer se nakon čitanja ove knjige stiče drugačija predstava o njima – da to nisu bili samo omladinski pokreti koji su se međusobno tukli na ulicama, već da se radilo o faktorima na koje su vodeće političke stranke, kao što su NRS, JDS i HSS, ozbiljno računale u pogledu obračunavanja sa političkim i ideološkim protivnicima. To zapravo znači i da političke stranke nisu zazirale od fizičkih obračuna i nasilja pri ostvarivanju

političkih ciljeva. Također, veoma važan segment ove knjige je i činjenica da ona donosi argumente koje su ondašnji nacionalisti koristili u raspravama o tome kome Bosna treba pripasti. Ne može se ne uočiti da ono za čime se tada posezalo kao argumentom, prisutno je i danas u manjoj ili većoj mjeri, ili bar u nešto suptilnijoj formi.

Historičarima, naučnicima i stručnim radnicima, studentima, zaljubljenicima u historiju i u političke rasprave i svima drugima koji su u mogućnosti iskreno preporučujem da pročitaju knjigu dr. Salkana Užičanina.

Amir Krpić